

Василь Дубровський

ПОСОЛЬСТВО ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ ДО ТУРЕЧЧИНИ ТА КРИМУ 1699–1700 рр.

Серед дев'яносто шости оригінальних турецьких грамот, що збереглися серед сили документів кол. архіву Міністерства закордонних справ у Москві¹ є під № 77 з поміткою “1708 р.” лист великого везіря Оттоманської Порти до українського гетьмана Ів. Мазепи. Як зазначено в архівному опису (який склав р. 1805 Мик. Бантиш-Каменський), цей лист не мав перекладу, при чому нез'ясованим залишилося – чи цей переклад таки був у Посольському приказі та потім зник, не зберігшись до часів М. Бантиша-Каменського, чи цього листа взагалі ніколи не було перекладено, чи перекладу не було записано, навіть під час одержання цього листа Посольським Приказом. Насамперед незалежно від цього можна було констатувати, що цей лист стосується до найцікавіших років нашої історії. Ознайомившись з ним безпосередньо на початку 1929 р. і маючи можливість одержати фотостатичну репродукцію з цього документу², подаємо нижче текст його турецькою мовою (та латинською транскрипцією) та переклад його* з де-якими вступними поясненнями.

Лист цей займає один розгорнений великий аркуш доброго паперу, який в цілому, як і самий текст листа, що займає площу 25 X 36 снт., не погано зберігся: лише 4-й та 5-й рядки мають де-кілько зіпсованих слів, але це нічим не шкодить зрозумінню змісту цього документа. Весь лист складається з 10-ти рядків тексту, написаного начерком “дівані” (чи близько до нього), з правого боку в кутку на горі стоїть тугра (вензель) паші Гусейна, трохи нижче його печатка, а ще нижче невеличка канцелярська помітка про перевірку тексту документа. З лівого боку внизу в кутку стоїть відзначення місця написання документа. Дати цей лист не має. Про час і обставини його довелося перевести спеціальні розшуки, бо примітка опису М. Бантиша-Каменського, що він відноситься до 1708 р., здавалася необгрунтованою, оскільки зміст цього документа не пасував до подій 1708 р. Вказівка ж цього документа, про двохрічне замирення між Портою й Росією з перспективою довшого миру після якихсь військових подій ясно свідчила, що ця грамота могла відноситися лише до часу найближчого за першою війною Петра I-го з Туреччиною й Кримом 1695–99 р., в якій і Мазепа з козацтвом брав найтіснішу участь. Розшуки в цьому напрямі підтвердили цю здогадку. У Древлесховищі (Москва) серед т. зван. “Малоросійських справ” 1699 р. під № 38 (дата: серпня 29) є ціла справа – “Приїзд в Москву толмача Михайла Степанова с листами от гетмана Мазепы,

¹ див. опис № 224 з цього архіву “Турецького двора дьлам, грамотам, трактатам и ратификациям реестры”, а серед останніх – “Реестр грамотам турецьких султанов и визирей с 1615 по 1739 р.” Про це зазначалося вже на сторінках “Східного світу” (№ 5 ст. 181–182 прим. 61).

² За що приношу подяку адміністрації Древлесховища у Москві, [далі закреслено: “особливо академ. М. К. Любавському” – О. Г.]

* За допомогу в перекладі прощу прийняти мою подяку лектора Харківських курсів східних мов А. Сафарова та проф. Сімферопольського педагогічного інституту Османа Анчокракли.

препровождаючими султана турецького грамоты о ожиданіи ими російського посла Украинцова”.... etc.³ Крім того тамож в т. зван. “Архіві Древньому” серед “Малоросійських подлинних актов” під № 1166 (дата VIII. 1699) є “Лист турецького визиря гетм. Мазепе о заключеніи мира между Россіей и Турціей и о соблюдении дружеских отношеній между пограничными жителями обоих государств” (лист цей тут подано лише в перекладі латинською мовою),

За цими жерелами обставини виникнення досліджуваного документа з’ясовуються в такий спосіб. Не зважаючи на перемогу над турецько-татарським військом і взяття Азову в липні 1696 р.⁴, Росія з Україною мусили незабаром шукати з Портою згоди, бо союзники їхні Австрія, Польща й Венеція склали окремо з Туреччиною замирення т. зв. Карловицький трактат 26 січня 1699 р.⁵ Хоч на цьому конгресі й був російський посол Прокіп Возницин, проте йому не пощастило відхилити російських союзників від сепаратного миру з Туреччиною і з великими труднощами він домігся від останньої згоди перемир’я з Росією лише на два роки⁶. Не було жодної надії на те, щоб Польща, що одержала за Карловицькою згодою Кам’янець з Поділлем, гарантії проти татарських нападів, скасування данини Криму, виселення буджацьких татар з Волощини, забезпечення вільної торгівлі зі сходом тощо при умові вічного миру, – згодилася б на розірвання цієї надзвичайно щасливої угоди й нову війну з Туреччиною⁷. Тим менше можна було сподіватися на австрійський уряд, що по-над все піклувався тоді що до боротьби з Францією за т. зв. “Еспанську спадщину”. Кримський хан, зважаючи на велику небезпеку від Росії, схилився до відновлення мирних зносин, маючи до того ж відповідні вказівки з Стамбулу поводитися спокійно на час двохрічного перемир’я і дипломатичних переговорів.⁸ З двох шляхів, що могли бути перед Росією: або готуватися до нової війни один на один з Туреччиною й Кримом, або домогтися перетворення перемир’я на сталий мир, – уряд Петра I-го з певних політичних

³ Документи цікаві для нас з цієї справи видав Д. И. Эварницкій – “Источники для истории запорож. казаков” т. I Влад. 1903 ст.ст. 808–818 і 838–208. Користуємося далі цією публікацією.

⁴ Соловйов С. М. “Истор. Рос.” кн. III ст. 1152.

⁵ Д. Бухаров “Россия и Турция” Спб. 1878 ст. 6 (Бухаров помилково визначає дату 21. I.) про Карловицький конгрес та трактат: J. Hammer “Ceshichte des osmanischen Reiches” Pest 1830 р. VI ст. 658–678; N.Jorga “Ceschichte des osmanischen Reiches” IV. ст. 211–217, “Льтопись Событий”... etc. Сам Величка т. III К. 1855 ст. 504–506, 508–514. Дивно, що Величко, уважно взагалі ставлячися до взаємин з Туреччиною й Кримом, знаючи про дипломатичну роллю Мих. Степанова, жодним словом не згадує за Мазепине посольство до Туреччини р. 1699. Можливо, що оскільки невідомі були перспективи цього посольства (чи досягнуть мира, чи ні), його тримали під секретом навіть від близьких до Генеральн. Канцелярії осіб.

⁶ Соловйов op. cit. ст. 1228–1230. Zinkeisen, vp. cit. V ст. 210 Костомаров Зібр. творів кн. 6. Спб. 1905 ст. 178–479.

⁷ Ior. Czujski “Dzieje polski od abdukacyi Jana Kazimierza do Trzciego podzialu” Lw. 1876p. ст. 164–167.

⁸ В. Д. Смирнов “Крымское ханство под верховенством Отоман. Порты до нач. XVIII в.” Спб. 1887 ст. 666, 676. ⁸ Соловйов op.cit. ст. 1230–1236, Бухаров op. cit. ст. 6, Смирнов op.cit. ст. 677, 691–693, Костомаров ibid. ст. 479.

міркувань (підготовка до війни зі Швецією тощо) вибрав друге: у 1699 р. до Стамбулу було відряджено посольство думного д'яка Емел. Українцєва, якому пощастило 13 липня 1700 р. підписати з турками мирний трактат на 30 років.⁹

Жоден з істориків, навіть Костомаров, не згадує, що в підготовці цього трактату довелося Мазепі відограти не аби-яку роль. Петро I використав його в цій справі, як посередника. Десь повесні 1690 р. Петро I надіслав Мазепі дві свої грамоти – одну заадресовану до султана Мустафи, другу до кримського хана – з тим, щоб Мазєпа нарочними приставив їх до адресатів. Це було до посольства Українцєва, – мабуть Петро I намацував цими грамотами шлях до повного замирення: з'окрема про згоду султана прийняти запроєктоване посольство Українцєва: для того зручніше було надіслати їх через посередника. 12 червня 1699 р. Мазєпа вже доповідав Петрові листовно, що за таким наказом він 21 квітня відрядив від себе з цими грамотами до Туреччини миргородського полкового суддю Григора Зарудного, додавши йому толмачем одного волошанина-ніженського мешканця (мабуть Михайла Степанова, як то видно з дальшого), а до Криму 18 квітня гадяцького полкового суддю Василя Велецького (згадки про толмача нема)¹⁰ 28 серпня того ж року Гр. Зарудний повернувся з Туреччини до Батурина, привізши зворотні листи – грамоти від султана і лист везіря до Петра I-го від везіря до Мазєпи.¹¹ Зарудний хвалився Мазепі, що його приймали в Туреччині “з'яло чесно”. Зустрічали заці турки й чауші двічі: вперше за 100 верстов від Андріанополю (тодішня резиденція султана) а вдруге – за 10. Потім йому відвели для житла “двор” і видавали на харчі що тижня 96 сфімків. Подаровано на чотири особи цього посольства (хто, крім Зарудного й Степанова, був ще – невідомо) на відзначення прийому у султана “по чугъ” (tchouqua = сукно, драп¹²); і вдруге дали по чузі, коли їх одпускали додому. Крім того їм на харчі на дорогу дали 24 сфімків та 300 червінців подарунку. Притім Зарудний свідчив, що всі поспіль турки – “опріч татар” дуже раді перемирю й бажають, щоб двохрічне замирення продовжувалося й надалі¹³. Так вони пробули в Едірне три тижні. Мазєпа посилаючися на старі літа Зарудного й Велецького, на важку дорогу на те, що вони сами прохали (“даби сего работного времени могли в домах пребывать”), не надсилав їх до Петра I, який на той час був під Азовом. Отже насамперед він надіслав Петрові листи з Криму, що привіз Велецький, а потім, коли приїхав Зарудний, то й ті листи, що привіз останній, надіслав 29 серпня з толмачом Мих. Степановим, що був з Зарудним в Туреччині, – “который толмач, яко самовидец, пространно о

⁹ Соловйов *op.cit.* ст. 1230–1236, Бухаров *op. cit.* ст. 6, Смирнов *op.cit.* ст. 677, 691–693, Костомаров *ibid.* ст. 479.

¹⁰ Эрарниц *op. cit.* ст. 808. Згадка на ст. 810. Чи не за посольство цього Велецького згадують кримські історики Сейїд – Мухамед – Різа і автор “Короткої історії”? (див. Смирнов *op. cit.*... ст. 676–677).

¹¹ *ib.* ст. 810–813, переклад рос. мовою грамоти султана – ст. 813–814, Листа везіря до Петра I-го – ст. 815, його ж до Мазєпи – ст. 816. Взято зі справи № 38. 1699 р. “Малор. Дъл”.

¹² *Dictionnaire français par Diran Kélékian* Стамбул. 1927. ст. 480.

¹³ Эварн. *op. cit.* ст. 819; у серпні Велецький теж вже повернувся з Криму *ib.* ст. 818.

тамошнем поведнїи кому изволити Вы великій Гдрь повелѣть выслушать донесет". Притїм Мазепа прохав дозволу для Велецького й Зарудного царської авдиенції, коли Петро I повернеться до Москви. Поки що він їх відпустив по домах їхніх.

Зарудний спїткав Петра I, коли той повертався вже з Азову до Москви, – 9 вересня Зарудний подав листа Мазепи й турецькі грамоти думному д'яку Микиті Мусійовичу Зотову, що супроводжував Петра. З перекладу цих грамот, що було зроблено московською мовою (мабуть приказними перекладачами) було видно, що посольство Зарудного мало повний бажаний успіх. Султан Мустафа писав Петру, що, довідавшись за доповіддю великого везіря Хусейн-паші про бажання Петра піти на повне замирення, він, султан, дає на це свою щиро згоду, і що він вже надіслав наказа до кримського хана Девлет-Гірея, щоб той проводив до Туреччини царського посла – Українцова "во всякой чести и довольств" і що він султан чекає приїзду цього посла й мирного договору (грамоту датовано 1 сафера 1111 р.¹⁴). Везір в листі до Петра I підтверджує це все, зазначаючи, що коли приїде Українцов, то вони з ним складуть договора й видадуть грамоту, поки що прохає дотримуватися умов тимчасової мирної вгоди, підкреслюючи, що ними наказано кримському хану також щиро виконувати цей договір.

В листі до Мазепи везір писав таке:¹⁵

Взірцю християнських князів, підпорі православних вельмож, запорізькому гетьманові Івану Мазепі – хай буде кінець його життя щасливим – з надсилкою ласкавого привітання доброго побажання цей дружній лист в тому, що державши Вашого дружнього листа, із змісту його ми довідалися, що Ви, одержавши від нашого друга великого царя Московського й володаря всієї Росії й підвладних країн Петра Олексієвича грамоту й маючи обов'язок приставити її до Високої Держави з спеціальним кур'єром, післали з виборним із зацних козацьких старшин пошталіоном Григором Зарудним цю царську повідомляючу грамоту про те, що призначено та буде відряджено високої Держави особливого посла з таємних радників для поновлення вічної дружби й продовження пактів миру і що суворо попереджено офіцерів та службовців Вашої Держави, щоб вони цілковито додержувалися пактів дружби й збереження добросусідських взаємин, бо між Високою Державою і Царством договорено про пакти мира і дружби протягом двох років і складено нерозламного акта. Після того, як з рук згаданого кур'єра було одержано грамоту і за старим звичаєм зроблено

¹⁴ 1 сафера 1111 р. відповідає нашому 29 липня 1699 р. (див. "Wustenfeld-Mahler'sche Vergleichungs-Tabellen der mohammedanischen und christlichen Zeitrechnung". Zweite Auflage Leipzig. 1926, ст. 28). Але ж треба урахувати, що за старою допетровською хронологією 1699 р. мав лише вересень-грудень місяці, чого не ураховують Wustenfeld-Mahler. Тому слід було рахувати – 29.VII.1700р. Але не зауважуючи про це, я ламаю в статті цієї дати, бо архівалії древнесховища зберігають 1699 р. Треба також мати на увазі, що дата 29.VII.1699 (або 1700 р.) за новим стилем; для переводу на старий стиль від неї треба одкинути 10 днів.

¹⁵ Подаю не за московським перекладом XVII ст. (Спр. № 38. 1699 р. чи Эварниц. оп. cit. ст. 816), а в новому перекладі з оригіналу. За допомогу в цьому перекладі висловлюю щиро подяку проф. Сафарову й проф. Осм. Акчокракли та акад. О. М. Самойловичу.

переклада, при доповіді її змісту до ступенів трону його Величності, він, зважаючи на становище бідного й безпорадного вільного й підданного населення, поставився щодо цього доброзичливо, і за височайшим розпорядженням його високу грамоту з згодою на це і супровідчий лист, як помагається, а також мого листа до Вас було передано Вашому кур'єру й дозволено йому, як слід, повернутися. Збоку Високої Держави також зроблено розпорядження і доручення прикордонним начальникам та управителям, [особливо] Кримському хану, вельмишановному, щасливому й поважному його височеству Девлет-Гірей хану про те, щоб, переховуючи найретельніше з обох боків на підставі між нами, як належить, дружбу і права доброго сусідства, суворо утримувалися й здержувалися від можливості порушення будь яким робом чи випадком акту договору.

Мир тому хто тримається правдивого шляху!¹⁶

[Напис на печатці]: “О любий боже! Для свого буття, прохаю тебе: дай мені шість чеснот: знання, службу, чистоту, руки, віру, спокій души й праву релігію. Чи не досить уже бога?

Його раб Хусейн”.

5 жовтня Петро I заслухав ці листи (турецькі, звичайно, в перекладах) і наказав похвалити Мазепу особливою грамотою і дозволити Велецькому й Зарудному приїхати до нього на авдиенцію до Москви тієї зими.¹⁷ Про роллю в цей момент українського толмача й власника посольства від Мазепи – Мих. Степанова, на жаль, нічого не відомо. Але ж матеріяли, що ми нині розпоряджаємо, дають деякі цікаві висновки. Московські переклади цих турецьких грамот, як видно це з перекладу листа везіря до Мазепи¹⁸, не є власне перекладами їх, а більш менш вдалим викладом їхнього змісту. Таким чином перекладачі московського посольського приказу, хоч і задовольняли практичні потреби своєї установи, проте не були на достатній висоті, як перекладачі. Між тим окремо ми маємо переклад латинською мовою цього ж листа везіря до Мазепи. Цей переклад не підписано й в листуванні не визначено, хто його зробив. Проте низка міркувань дозволяють вважати, що цей переклад зробив толмач Мазепи – Мих. Степанов: 1) не могли перекладати латинською мовою у Москві цей лист в той час, як його там перекладали з турецької російською; знову ж таки – в Москві подбали за переклад так з турецької на російську, як і з цього латинського перекладу знову ж таки на російську, 2) скільки видно, що латинську мову в Москві знали на той час кепсько (бо треба було з латинської перекладати на російську), значить турецьку грамоту перекладали латинською мовою не для московських діячів, а для когось іншого, і не в Москві, а десь інше, 3) не можна припустити, щоб це було зроблено в Андріанополі, бо для толмача, який, без сумніву знав турецьку мову, це було

¹⁶ Останнє речення характерно, як звичайне закінчення листів правовірних до “невірних”, це сура XX, вирш 50 корану (див. В. Д. Смирнов “Крымское ханство под верх. Отт. Порты до начала XVIII в.” Спб. 1887 ст. XXIX.)

¹⁷ Эварниц. op. cit. ст. 838.

¹⁸ Таким чином Бант. Каменський, чи хтось інший помилився вважаючи, що не було перекладу цієї грамоти № 77.

цілком не потрібно; 4) оскільки цей лист заадресовано Мазепі природньо думати, що латинський переклад зроблено було для нього; 5) коли б цей переклад для Мазепи зробив сам Зарудний можна сподіватися, що він зробив би його українською (або польською) мовою, 6) між тим могло цілком природньо бути, що толмач – (особа, безумовно, не українського походження) Мих. Степанов не так добре володів українською мовою, щоб перекладати нею з турецького, в той час, як йому зручно було використати для цього латинську мову, яку тоді добре знало все освічене українське громадянство, з'окрема Мазепа, Зарудний й інш. Отже це свідчить, за високу для того часу кваліфікацію й освіту гетьманського толмача¹⁹. Проте не лише його одного.

Послами до Туреччини й Криму Мазепа призначає суддів південних українських полків, хоч вони й були вже старого віку (важко їм було їхати в довгу дорогу), 1) напевне, як судді, це були люди освічені, що без сумніву знали де-які чужоземні мови, 2) дуже можливо, що Велецький знав татарську мову, бо мабуть поїхав він до Криму без толмача; а як так, то ця умова, щоб посол гетьманський знав хоч трохи мову країни, куди він іде, могло в певній мірі простягатися й на Зарудного (не даремно вони були з південних полків, де часто зустрічалися з татарами), – толмач міг бути потрібним Зарудному для читання й писання документів турецькою мовою, що не завжди може зробити людина, яка може розмовляти татарською мовою. Проте це лише припущення. Безсумнівним залишається лише володіння Мих. Степановим турецькою мовою. Це може свідчити в цілому за те, що дипломатична служба при гетьманському уряді за часів Мазепи була добре налагодженою: досить відповідальне доручення царя Мазепа виконав швидко й блискуче, що визнав сам Петро I своєю похвалою. Притім це доручення стосувалося східних країн, з якими в той час, як бачимо, Україна мала найцільніші звязки. Характерним також є те, що посольства Зарудного й Велецького за своїм складом і представництвом (від гетьмана Мазепи) мали суто український характер, хоч і виконували вони доручення свого сюзерена царя. Це важливо й для характеристики прав, що мала гетьманська влада Мазепи щодо міжнародних зносин. Це визнавали мабуть не лише в Росії й Україні, а й закордоном, бо везір знаходить за потрібне, надсилаючи листа до Петра I-го (в купі з султанським листом), одночасно окремо звернутися з офіційним дипломатичним листом до гетьмана Мазепи. Щирісті же підданства Мазепи за тих часів видно з того, що він надсилав Петрові не лише те, що заадресовано було останньому, а й лист везіра до себе і навіть латинський переклад з нього, що зробив, мабуть, у Батурині Мих. Степанов.

¹⁹ Треба зазначити, що цей ніжинський купець – Мих. Степанов не вперше виконував дипломатичне доручення Ів. Мазепи. У 1693 р. він їздив від Мазепи з тасмним дорученням до волоського господаря, а у 1694 р. до волоського й молдавського господарів і привозив від них листи до Мазепи (Див. "Льтопись Событій..." etc. Сам. Величко т. III К. 1855 ст. 188, 189, 207) Він був здається, за походженням – грек. (Вел. III. ст. 188), а може й волошанин (пийшов з Валахів), як то свідчить Мазепа у своєму листі з 12.VI. 1699 р. до Петра I (Зварниц. "Источники"... т. I, ст. 808).

Дивно, що ніхто досі не звернув уваги на ці документи; навіть Костомаров, що напевне користався до своєї монографії “Мазепа и Мазепинцы” справами архіву кол. Міністерства Закордоних Справ, з’окрема т. зв. “Малорос. Делами”.

Нарешті, де-кільки слів за адресата гетьмана Мазепа – турецького везіря Хусейн-пашу. Коли під час нещасливої для Туреччини війни з Австрією у поразці під Центою загинув великий везір Альмас Мухаммад (25 сафера 1109 р. = 11 вересня 1697 р.²⁰, Султан Мустафа II-й (+ 22, VIII. 1703 р.) призначив I-го рабі’І. 1109 р. на посаду великого везіря білгородського пашу Амуджеогли Хусейна, або за іншим читанням – Амуджазаде Хусейн Кіпрюлю²¹, колишн. Капудан-пашу й каймакама,²² який походив з славетної родини Кіпрюлю (або Кіпрілі). Його дядько Мухаммад був колись теж великим везірем (1654–1660 р.), як також і його брати-сини Мохаммеда – Ахмед (1660–1675) та Мустафа (1689–1690 р.)²³ при попередніх Султанах-Мухаммаді I-у та Сулеймані II-му. На цій посаді Амуджазаде-Хусейн паші довелося пробути до 12 ребіульахира 1114 р. (= 5.IX. 1702 р.) коли він за власною заявою отримав відставку²⁴, і незабаром через 17 днів після того помер.²⁵ Хусейн був одним з найвидатніших діячів Туреччини XVII ст. Не дивно, що старі й сучасні історики турецької держави (Гаммер, Цінкайзен, Йорга) звертають велику увагу на його діяльність, відзначаючи його ролі у складанні Карловацького договору, проведені реформи яничарського корпусу, у реформі фінансів Туреччини, його турботи за турецьку флоту та за освіту, а також його прихильне ставлення до турецьких підданих інших національностей*. В його особі Мазепа мав кореспондента цілком гідного своїй славі.

²⁰ Hammer, op. cit. VI. 639–640.

²¹ Див. E. de Zambaur “Manuel de Généalogie et de Chronologie Pour l’Histoire de l’Islam” Nanovre, 1927, ст. 164, під № 94.

²² Jorga, op. cit. IV, ст. 263; Hammer, op. cit. VI, ст. 641.

²³ Hammer, op. cit. VII. ст. 4, 623.

²⁴ Hammer, op. cit. VII ст. 623.

²⁵ Jorga, op. cit. IV. ст. 286.

* Особливо багачко уваги присвячує йому J.W.Zinkeisen. Op. Cit. V. Ст. 290–321.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Переклад листа латинською мовою

A celsissimo Supremo Vesirio et Universale Administratore Excelsi Ottomanici imperii ad illustrissimum et excelcissimum Zaporoviensem Hatmanum Sublimis Zari Moschowiticorum Regnorum litterarum interpretatio.

Illustrissimo inter Christianos Principes Praestantissimo inter Christianos Magnates Hatmano Zaporouiensi Hatmano Ioanni Mazepae, cuius fines p[ro]bitate Deus completat praemissis consalutationibus salute definitis et anneptationibus. Hospitate perfectis, quod amice significatur, id est, cum ad formam sinceritatis conformatae Vestrae Litterae pervenerint in earundem sensu notificatum est, cum ad Vos pervenerint Litterae Sublimo Zari Moschoviticorum Regnorum et Ducis omnium Rutenicarum usque subiectarum (?) Provinciarum amici nostri Zari Petri Alexiouizii inita et conclusa inter perpetuitati subnixum Excelsum Imperium et Zareatum ipsius ad terminum duorum annorum Pace, atque Amicitia et necessitudine in Pr[o]vincia Vestra residentibus Rectoribus et praecipuis Gubernatoribus demandatum fuisse, ut bonam vicinitatem colant et Amicitiae officia perfecte observent, praeterea fuisse Vobis commissum ut ad Excelsi Imperii Portam per Expressum cursorem expediatis Regias Literas nunciatas destinatum et missum fuisse ad Excelsum Imperium et intimis eiusdem consiliariis Extraordinarium legatum, quorum intra statum spatium initis tractatibus Pactorum Pacis, Pax perpetua vel foedus in formam inluciarum concludatur, et vetus sinceritas stabilitatur, et perennis necessitudo renovetur; ac prouinde per Virum Indigenam Gregorium Zarudnium e Iudicibus gentis cosacorum selectum inisisse huc Regias plenas Amicitiae Litteras cum itaque amunibus praedicti Zarici cursoris praememoratas Litteras accepissemus et ex more uetere postquam translatae fuerint, sensum earum exposuissemus felicitate applicato Imperiali Throno descripte plena serenitate Imperatoriae Litterae continentes Imperatoriam Sublimem[facult]atem hac super re concessam quod ex commiseratione erga conditionem Subditorum, et egentum et pauperum incolarum utriusque par inclinatio et propensio et bona intentio Almo huic et commodo negotio paestita sit, atque litteris quoque plenis Amicitiae nostris consequenter exaratis ad Vos etiam Scriptae sunt Nostrae Litterae, et Regie Cursori quoque convenienti ratione condecorato, ut redeat, atque retro iterum ite[r] naveat, concessa est licentia. Interea demandatum est ab Excelso Imperio Gubernatoribus et Rectoribus residentibus in confiniis praesentim Crimensi Chano Celeberrimo Felicissimo et Horatissimo [Chano] Deuletgiraio commissum et comendatum est, ut ratione convenienti conclusae utriusque Amicitiae officia, et dilectionis, et unionis et iura bonae vicinitatis perfecte utriusque observentur, atque maxime caveat, ne facilitas aliqua stendatur, qua actus ullus [e]t dispositio Pactis opposita admittatur.

Salus praesentibus Deo. Datae die vigesima nona lunae Maharem anni Milesimi Centesimi Decimi Primi.

Додаток 2

Транслітерація тексту листа

[1] Qıdvet āl-‘umerā’-i āl-Masīhiyyē ‘umdet (āl-) kuberā’-i āl-ġİsawıyyē Çapōrovē ħaṭmānī Ĥaṭmān Yuvān Māzepā - ħutimat ‘awāqıbuhu bi āl-ħeyr - qıblınā, selām-i selāmet eṅgām ve peyām-i müsālemet firġām eblāġilē dostānē inhā eṅgām öldür ki,

[2] mektüb-i şadāqat irtisāmıñız gelüb, maḍmünundā - Mosqov vilayetleriniñ ülü çarı ve ğumlē Rūs ve ānlarā tābi‘ yerleñ ħükümdarı dōstumuz Çār Petrōs Ālekseyoviçeyūs tarafından sizē mektübları gelüb, Devlet-i ‘Āliyyē peyvend ilē

[3] Çarlıġı beynindē iki senē müddet ilē şulħ ve şalāħ ve dōstluq ve müveddet ‘aqd olunüb, vilāyetiñizdē olan zābiḥ ve iş erlerinē ħüsn-ġivārē re‘āyyet ve dōstluq merāsiminē kemāyenbaġı iḥtirām eylemelerin muħkem tenbih ve ...

[4] içinē mevād-i şulħ ve şalāħ söyleşilüb, müşalahā’-i mu’errā ... ve mevād ... ibqā ve muvālāt-i müstedimē ve āhyā içün maħrem müsteşarlarından munteħab elçisi der Devlet-i ‘Āliyyēye ta‘yyin ve ırsāl olunduġun

[5] müş‘ir ve muħbir nāmēsini maħşuş nāmēresān ilē der Devlet-i ‘Āliyyēye gönderdiġi mā‘mūr öldüġuñuz eġelden Qazāq seriyelerden Ğriġör Zārüdni nām mu‘ayyen nāmēresān ilē çarınıñızın nāmē’-i meveddet ...

[6] ırsāl eyledüġuñuz - i‘lām olunmuş. Mezbūr nāmēresān yedinden nāmē’-i merqümeyi ālüb, mu‘tād-i qadım üzrē terġümēden soñrā mazmünī päyē’-i serir sa‘ādetmaşır Ĥosrevāneyē ‘arz ve telħiş olunduqda re‘āyyā ve berāyyā ve ‘aġezē ve fuqarāniñ

[7] ġānlarınā merħameten ħayrlü ve menfa‘atlü maşlahatā tarafından ħeyl ve raġbet ve ħüsn-i niyyet olunmaġlā bñ ħuşuşdā zuhūr iden musā‘adē’-i ‘aliyyē’-i mulükānelerini müteḍammın şeref-yāftē’-i şudūr olan nāmē’-i ħümāyün şevketmaqrün ve müġibingē mektüb-i meveddet meşħun

[8] ve tarafından daħı mektubumuz taħrır ve gelēn nāmēresāniñız daħı veġh-i läyiq üzrē müste‘id olunüb ‘avd ve inşirāfinā ızın vırılmışdır ve taraf-i Devlet-i ‘Aliyyēden daħı serħad-nişin olan vülāt ve ħükkiyāmā tenbih ve ba ħuşuş

[9] Qırım ħāni olan ħān ‘alışān sa‘ādetlü ve mekremetlü Devle Gerēy Ĥān ħaḍretlerinē tavsiyē ve sipārış lunmuşdur ki mabeyindē ‘aqd olunān dōstluq

mükteđāsingā merāsīm-i meveddet ūlfet ve Һuqūq-i Һūsniġār kemāyenbāġi ġānibinden mūrā‘at

[10] ōlunmaġlā muġāyir-i ‘ahd ve peymān bir dūrlū vaz‘ ve Һālet şudūrunā ġevāz ġōsterilmeden beġāyyet iҺtirāz ve iġtināb ōlunā. Ve āl-salām ‘alā men ettebā‘ āl-Һudā.

Be medīnē‘-i Ēdirnē āl-maҺrūsē‘-i

Підготував О. Галенко

Додаток 3

**Напис перською мовою на печатці великого візира
Амуджа-заде Гюсейна Паші (транслітерація В. Дубровського)**

Ey yare-e hoda behak hasti
ses haire mera meded resti
ilm u amel u salah desti
iman u emane din deresti
eley-se allahu bebatun
‘Abduhu Huseyn

Додаток 4

Переклад листа

[1] Взірцеві месіянських емірів, стовпові ісусових мужів запорозькому гетьманові Хатману¹ Йовану Мазелі – хай праведно закінчить він свої дні! З посилкою всекінечних благ побажання й всекінечного взаємопримирення послання превелебно дружнє оголошення (послання) таке:

[2] лист Вашого висловлення дружби прийшов, і в його змісті про те, що з боку великого царя московських країв² та усіх руських та належних їм місць повелителя та нашого приятеля Чара³ Петра Алексійовічіюса Вам прийшли листи, [про те, що] між сягаючою величі державою⁴

[3] та царством терміном на два роки, уклавши мир-дружбу та приязнь-братерство, у Вашому краї повноважним та роботним людям було накріпко попереджено являти відданість добросусідству та найглибшу повагу до звичаїв приятельства, й що вже якийсь час тому

¹ Тут видно турецьку звичку включати титул до офіційного імені. Хатман – це гетьман.

² Москов вліяетлерінін улу чари

³ Чар – так звучав в османсько-турецькій мові титул царя.

⁴ Девлет-і алійее пейвенд – тобто Османською імперією

[4] для обговорення статей [договору] миру-дружби, і для продовження ... та непохитного замирення й відродження до Високої Держави було призначено та відряджено посла, вибраного з його [царя] найближчих помічників,

[5] що від якогось часу приятного листа Вашого царя разом із призначеним Вами бути уповноваженим супроводити до Високої Держави його [царя] лист з вістями-новинами із спеціальним листоношею кимось з козацьких полків⁵ на ім'я Григорієм Зарудним разом з листоношею

[6] Ви відрядили. – ось це було зазначено. З рук згадуваного листоноші отого листа взявши, і – коли за встановленим звичаєм після перекладу його зміст було піднесено й стисло викладено підніжжю трона обителі щастя⁶ – райі і берайї, і калікам, і убогим і іншим

[7] станам, добродійним та корисним справам милостиво виказуючи з його боку співчуття й прихильність й доброзичливість⁷, у цій справі було проявлене найвище позволення їх величності⁸, який зміст у надаючому високої честі священному писанні, пишнотою сповненому⁹, та у відповідному настановам якого листі, приятню обтяженому¹⁰,

[8] та й листі до Вас написано; і прийшовшому ж від Вас листоноші, належним чином будучи приготовленому, було видано дозвіл на поворот-від'їзд. А ще від Високої держави мешкаючим на кордоні намісникам та суддям роз'яснення, а особливо

[9] кримським ханом будучому високославному хайфові, щасливій та шановній їх величності Девлет Герей Хану рекомендація-наказ були [направлені], що суворо відповідно до укладеного взаємного приятельства, коли звичай приятельства й спілкування й добрих прав з боку царя як слід поважатимуться

[10] від допущення супротивних клятві-зобов'язанню різних вчинків та ситуацій най вони абсолютно втримаються й стережуться. Мир з тими, хто піде праведним шляхом!

Переклад з османсько-турецької О. Галенко

⁵ Gondermek – посилати, супроводжувати

⁶ тобто султанові

⁷ гюсн-і нійст – робити добро

⁸ мулюкянелері –

⁹ тобто у підписаному султаном наказі

¹⁰ супровідному листі до царя

